

УДК 378. 02: 37. 018. 38
DOI: 10.35619/pse.vi3.58

Ціпан Тетяна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-1356-2825
e-mail: 23ttss22@ukr.net

ФОРМИ І МЕТОДИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ

Анотація. Стаття присвячена проблемі полікультурного виховання дітей будинків сімейного типу. З'ясовано, що 1) сім'я є першим і найважливішим інститутом соціалізації дитини, яка формує у неї певні моделі соціальної поведінки, зокрема й в полікультурному суспільстві; 2) полікультурне виховання дітей будинків сімейного типу спрямоване на адаптацію дітей до різних цінностей у ситуації функціонування різноманіття культур; взаємодію з людьми різних вірувань і традицій; зорієнтованість на діалог культур; 3) полікультурність – це соціальна реальність, вплив якої на розвиток суспільства та ефективність індивідуальної життєдіяльності особистості щоразу підвищується у зв'язку з глобальними інтеграційними процесами і відкритістю суспільства.

Вирізнено форми і методи полікультурного виховання дітей *дошкільного та молодшого шкільного* віку: читання та складання казок, легенд; читання та обговорення оповідань, віршів; вивчення прислів'їв та приказок; слухання музики, виконання пісень і народних танців; розповіді та бесіди про побут, звичаї, працю, свята, національне вбрання, іграшки тощо представників культур, які проживають в найближчому соціальному оточенні; *дітей підліткового віку*: образотворча діяльність, відтворення народних художніх промислів; вивчення іноземних мов; дослідження національно-культурних особливостей різних людей; відзначення державних та народних (релігійних) свят та гулянь; збір матеріалів про культуру: одяг, предмети побуту, сімейні фотографії, вироби народних промислів тощо; *дітей старшого шкільного віку*: «живе» спілкування з представниками різних культур, листування з іноземним другом; участь у фольклорних іграх народів Європи; приготування національних страв з національної кухні різних країн; перегляд та обговорення фільмів про життя людей різних націй і народностей; участь у відкритих діалогах. Наведено приклади форм полікультурного виховання для кожної зазначеної вікової категорії дітей, які виховуються в будинках сімейного типу.

Ключові слова: полікультурне виховання, діти будинків сімейного типу, форми і методи полікультурного виховання, полікультурність, толерантність і терпимість.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку вітчизняного суспільства людина життєдіє в умовах полікультурності, тобто у взаємодії різних культур, що своєю чергою вимагає від неї діалогічності, розуміння, поваги до культурної ідентичності інших.

Полікультурність передбачає стирання національних відмінностей між етносами, адаптацію людини до різних цінностей у ситуації існування безлічі різнорідних культур та взаємодію між людьми з різними традиціями, створює основу взаємозбагачення культур у виховному процесі. Не випадково в доповіді міжнародної комісії ЮНЕСКО про глобальні стратегії розвитку освіти у XXI столітті наголошується, що «освіта має сприяти тому, щоб, з одного боку, людина усвідомила своє коріння і тим самим могла визначити своє місце у світі, і з іншого - прищепити їй повагу до інших культур» [1].

Значення полікультурного виховання дітей актуалізовано в низці нормативних документів Європи, зокрема: Загальній декларації прав людини» (1948 р.), Європейській Конвенції з прав людини» (1950 р.), Щоденнику Ради Європи, Віденській декларації (1993 р.), Білій книзі з інтеркультурного діалогу (2008), Декларації ЮНЕСКО щодо політики у сфері культури (1982 р.), Декларації принципів толерантності (1995 р.)

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Полікультурному вихованню належна увага приділяється і в нашій країні. Державою прийнято низку нормативних документів, в яких увага акцентується на полікультурному вихованні дітей та молоді, зокрема у законах України «Про освіту» (2017), «Про національні меншини (спільноти) в Україні» (2023), «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019), «Про національну безпеку України» (2018), Стратегії національно-патріотичного виховання (2019), у Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), у Державній цільовій соціальній програмі національно-патріотичного виховання на період до 2025 року (2021), у Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018) та ін. Зокрема, в Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022) увага акцентується на «утвердженні у свідомості і почуттях зростаючої особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України» [4], що повною мірою відповідає запитам сучасного суспільства.

Теоретичний аналіз проблеми дослідження засвідчує про те, що питання полікультурного виховання дітей досліджуються різноаспектно у вітчизняній психолого-педагогічній літературі. Наприклад, питання взаємодії загальноосвітніх навчальних закладів і музеїв мистецького профілю у полікультурному вихованні старшокласників досліджувалося О. Гуриним; проблема полікультурного виховання молодших школярів у навчально-виховному процесі школи досліджувалася В. Бойченко; педагогічні аспекти виховання у старшокласників культури міжетнічного спілкування висвітлив у своїх наукових працях Ю. Кушнір; теоретико-методичні засади крос-культурної взаємодії учасників педагогічного процесу вищих навчальних закладів розкрила А. Солодка; проблема соціального сприйняття іншого в полікультурному

суспільстві розглядалася Ю. Сорокою. У контексті нашого дослідження цінним вважаємо дисертаційне дослідження Л. Чумак «Полікультурне виховання учнів середніх (5-8) класів в умовах родинно-шкільного освітнього простору» [5].

Водночас теоретичний аналіз зазначеної вище проблематики дає підстави для висновку, що на сьогодні недостатньо вирішеною залишається проблема полікультурного виховання дітей в будинках сімейного типу.

Мета статті – розкрити педагогічний потенціал сім'ї у полікультурному вихованні дітей, схарактеризувати ефективні форми і методи полікультурного виховання дітей, які виховуються в будинках сімейного типу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сім'я є першим і найважливішим інститутом соціалізації дитини, яка формує у неї певні моделі соціальної поведінки. Оцінюючи те, що відбувається в суспільстві, дитина опирається насамперед на культуру виховання у своїй сім'ї. У цьому випадку батьки є тими рольовими моделями, які демонструють дітям толерантність і повагу до культурних відмінностей, ведуть відкритий діалог про різноманіття культур. Вони діляться з дітьми досвідом, який сприяє формуванню загальнолюдської культури, толерантності, готують до самостійного життя, створюють умови для соціального дорослішання дітей, формують готовність до самостійної та відповідальної поведінки у суспільстві, дотримуючись основних умов сімейного виховання: любов до дитини, єдність вимог з боку дорослих, адекватність виховних заходів [6, с. 179].

Діти поступово усвідомлюють свою національну ідентичність, унікальність, засвоюють духовно-моральні цінності, які є підґрунтям для розуміння і прийняття світових культурних цінностей, які своєю чергою виступають основою для конструктивної взаємодії з представниками інших культур і формування полікультурності як інтегрованої якості, складниками якої є сформована громадянськість, гуманність, толерантність і терпимість, здатність до міжкультурного діалогу. Формування такої інтегрованої якості у дітей дитячих будинків сімейного типу можливе за умови належної організації полікультурного виховання дітей у будинках сімейного типу.

«Полікультурне виховання – це процес цілеспрямованої соціалізації дітей, що передбачає оволодіння особистістю системою національних і загальнокультурних цінностей, комунікативних і емпатійних умінь, що дозволяють школяреві здійснювати міжкультурну взаємодію і виявляти розуміння інших культур, а також толерантність стосовно інших носіїв» [2, с. 366].

Полікультурне виховання дітей будинків сімейного типу спрямоване на адаптацію дітей до різних цінностей у ситуації функціонування різноманіття культур; взаємодію з людьми різних вірувань і традицій; зорієнтованість на діалог культур. Воно реалізується у процесі вирішення таких групових завдань:

1) *навчальні завдання*: сприяти засвоєнню соціально-моральних цінностей полікультурного суспільства, компромісних способів спілкування та культури поведінки; поглиблювати знання дітей будинків сімейного типу про культуру та історію свого народу; формувати уявлення про різноманітність культур, національностей, народних традицій України та світу; ознайомити із способами взаємодії з представниками різних соціальних груп та етнокультур; долучати до знаходження спільних зв'язків та подібних рис, що об'єднують представників різних культур та національностей;

2) *розвивальні завдання*: сприяти розвитку толерантності і терпимості до інших; вміння приймати різні точки зору та узгоджувати свої бажання з інтересами оточуючих, сприяти розвитку самосвідомості та становленню етнокультурної ідентичності у процесі пізнання особливостей рідної та інших культур, здійснювати підготовку до розуміння національної культури як частини світової полікультурної спільноти;

3) *виховні завдання*: культивувати національну ідентичність кожної дитини в умовах національного самовизначення та міжкультурної взаємодії; формувати полікультурність як інтегровану якість особистості; терпиме ставлення до різних культур та оточуючих людей незалежно від їхньої приналежності до будь-якої соціальної, етнічної, расової, конфесійної, гендерної, вікової та будь-якої іншої групи; виховувати потребу в конструктивній міжособистісній взаємодії та міжкультурному спілкуванні.

Полікультурне виховання дітей вимагає ретельного відбору форм і методів, спрямованих на формування полікультурності дітей – інтегрованої якості особистості, що характеризується сформованою системою полікультурних умінь і знань, «здатністю до здійснення інтеркомунікативної комунікації, що сформована на основі власного життєвого досвіду та полікультурного виховання в сім'ї, адекватним взаєморозумінням представників різних культур, толерантністю, емпатією, прагненням до міжнаціональної згоди у всіх сферах спілкування» [3].

Важливим у їх відборі є врахування вікових особливостей дітей.

Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку прийнятими є форми полікультурного виховання, спрямовані на чуттєве пізнання життя та пізнання цінностей культури, естетичне та моральне співпереживання. Наприклад, читання та складання казок, легенд; читання та обговорення оповідань, віршів; вивчення прислів'їв та приказок; слухання музики, виконання пісень і народних танців; розповіді та бесіди про побут, звичаї, працю, свята, національне вбрання, іграшки тощо представників культур, які проживають в найближчому соціальному оточенні (вони можуть супроводжуватися мультимедійними презентаціями, ілюстраціями, фотографіями, аудіо- та відеозаписами).

Вони забезпечують формування в дітей дошкільного і молодшого шкільного віку особистісних духовно-моральних якостей; виховання

толерантного і терпимого ставлення до інших та готовність їм допомогти; виховання любові до рідного слова, збагачення та розвиток мовної культури засобами мови, її глибокого смислового контексту; розкриття духовних цінностей вітчизняної літератури та мистецтва, ознайомлення із кращими зразками українського фольклору, музики, літератури, живопису, архітектури;

З дітьми *підліткового віку* у полікультурному вихованні ефективним є використання технологій формування моральних основ та вибір життєвих орієнтирів, виховання соціальної зрілості, громадянської ідентифікації, включення їх у ситуації вибору цінностей, їх осмислення, визначення морально-мотивованого ставлення до них, допомога в оцінці та самооцінці своїх дій, вчинків, залучення до культурної творчості. Наприклад: образотворча діяльність, відтворення народних художніх промислів; вивчення іноземних мов; дослідження національно-культурних особливостей різних людей; відзначення державних та народних (релігійних) свят та гулянь; збір матеріалів про культуру: одяг, предмети побуту, сімейні фотографії, вироби народних промислів тощо.

Як приклад, наводимо вправу «Кола Ейлера» [7].

Мета: навчити шукати спільні і відмінні риси та особливості, які поєднують людей між собою.

Матеріал: листи паперу, фломастери.

Учасники розбиваються на підгрупи по три особи. Кожна підгрупа отримує по аркушу паперу та фломастеру. На аркуші паперу підгрупа малює три кола, що перетинаються. На їх перетині записують те, що їх поєднує один з одним. У тій частині кола, яке не перетинається з іншими, відображають індивідуальні характеристики партнерів. Необхідно написати якомога більше ознак протягом 5–7 хвилин. Потім учасники підгруп представляють результат спільної роботи перед групою.

Рефлексивні питання: Чи легко було знайти те спільне, що вас об'єднує? Що вам допомогло знайти єдині точки дотику один з одним? Чи відразу ви змогли написати свої індивідуальні особливості? А інших? Чи шукаєте ви у житті щось спільне з людьми, з якими взаємодієте?

Такі форми полікультурного виховання сприяють вивченню дітьми особливостей представників інших культур, ознайомленню їх із національними звичаями і традиціями українського народу; сприяють формуванню шанобливого ставлення до минулого свого народу та до інших народів, культур, цивілізацій, охоплюючи культуру побуту; забезпечують відновлення історичної пам'яті; формують навички міжкультурної взаємодії з людьми інших вірувань, мови, етносу тощо.

Для дітей *старшого шкільного віку* оптимальними є виховні технології полікультурного спрямування, які вирізняються ціннісно-орієнтаційним та рефлексивно-творчим характером. Наприклад, «живе» спілкування з

представниками різних культур, листування з іноземним другом; участь у фольклорних іграх народів Європи; приготування національних страв з національної кухні різних країн; перегляд та обговорення фільмів про життя людей різних націй і народностей; участь у відкритих діалогах.

До прикладу вправа «Коло ідей».

Мета: вчити дітей висловлювати свої думки на актуальні проблеми сьогодення.

Теми для обговорення вибираються з урахуванням інтересів та можливостей дітей. Наприклад, «Роль мови та комунікації у міжкультурній взаємодії» (обговорення того, як мовні бар'єри та відмінності у стилях комунікації впливають на взаєморозуміння між культурами, чи можна їх подолати); «Історії міграції та інтеграції» (роздуми про вплив міграції на суспільство, а також особисті історії міграції та інтеграції в нове соціальне середовище); «Культурні традиції та сучасний світ» (обговорення проблеми збереження культурних традицій в умовах глобалізації та роздуми про те, як ці традиції можуть сприяти розвитку взаєморозуміння та толерантності у суспільстві); «Мова жестів у різних культурах» (роздуми про особливості артикуляції та жестикуляції у різних культурах та суспільствах; діти представляють раніше створені презентації чи відеоролики, пости для соціальних мереж, де пояснюється різниця сприйняття буденних жестів: вітання, знак згоди чи незгоди, рукостискання, вдячність тощо).

Зазначені вище форми полікультурного виховання сприяють формуванню суспільно схвалюваних життєвих цінностей, громадянської позиції, що ґрунтується на повазі прав і свобод людини та громадянина, закріплених у Конституції України, моральних ідеалів на основі національних та культурно-історичних цінностей; готовності брати участь у вирішенні проблем іншої спільноти та етносу; розвитку уміння вести відкритий міжкультурний діалог та здійснювати партнерство заради взаєморозуміння.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Формування полікультурної особистості, тобто людини, здатної до активної та ефективної життєдіяльності в полікультурному суспільстві, із сформованим почуттям поваги до інших культур, умінням жити у мирі та злагоді з людьми різних національностей, рас, вірувань є нагальною проблемою сьогодення. Важливе місце у цьому процесі відводиться сім'ї - одному з найважливіших соціальних інститутів. Будинки сімейного типу створюють усі необхідні умови для формування у дітей полікультурності. Прийомні батьки є тими рольовими моделями, які демонструють дітям толерантність і повагу до культурних відмінностей, ведуть відкритий діалог про різноманіття культур. Вони діляться з дітьми досвідом, який сприяє формуванню загальнолюдської культури, толерантності і терпимості до представників інших культур, використовуючи форми і методи виховання, які відповідають віковим особливостям дітей.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні впливу інтернет-мережі на формування у дітей будинків сімейного типу полікультурності як цілісного педагогічного явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойченко В. В. Полікультурне виховання молодших школярів у навально-виховному процесі школи. Автореферат дис...канд. пед. наук. Херсон. 2006, 20 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне. Волинські обереги, 2011. 552 с.
3. Дубасенюк О. А. Підготовка майбутніх учителів до толерантної взаємодії в умовах полікультурного середовища. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2118/2/6.pdf> (дата звернення: 16.04.2024)
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 26.02.2023)
5. Чумак Л. В. Полікультурне виховання учнів середніх (5-8) класів в умовах родинно-шкільного освітнього простору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07. Тернопіль, 2011. 20 с.
6. Ціпан Т. С. Партнерська взаємодія в діаді «сім'я – школа». *Інноватика у вихованні*. 2021. Випуск 13. Том 2. С. 176–185.
7. White Paper on Intercultural Dialogue. Living Together As Equals in Dignity / Council of Europe. Strasbourg Cedex, 2008. 61 p.

REFERENCE

1. Boichenko V. V. Polikulturene vykhovannia molodshykh shkoliariv u navalno-vykhovnomu protsesi shkoly [Multicultural Education of Primary Schoolchildren in the Educational Process of School]. Avtoreferat dys. ... kand. ped. nauk. Kherson. 2006, 20 s. [in Ukrainian]
2. Honcharenko S. U. *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Encyclopaedic Dictionary]. Vydannia druhe, dopovnene y vypravlene. Rivne. Volynski oberehy, 2011. 552 s. [in Ukrainian]
3. Dubaseniuk O.A. *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do tolerantnoi vzaiemodii v umovakh polikulturenogo seredovishcha* [Preparing Future Teachers for Tolerant Interaction in a Multicultural Environment]. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2118/2/6.pdf> (data zvernennia: 16.04.2024) [in Ukrainian]
4. *Kontseptsiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy* [The Concept of National-patriotic Education in the Ukrainian Education System]. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (data zvernennia: 26.02.2023) [in Ukrainian]
5. Chumak L. V. Polikulturene vykhovannia uchniv serednikh (5-8) klasiv v umovakh rodynno-shkilnoho osvitnoho prostoru [Multicultural Education of Secondary (5-8) Grades Schoolchildren in the Family-school Educational Space]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.07. Ternopil, 2011. 20 s. [in Ukrainian]
6. Tsipan T. S. Partnerska vzaiemodiia v diadi «sim'ia - shkola» [Partnership Interaction in the Family-school Dyad]. *Innovatyka u vykhovannia*. 2021. Vypusk 13. Tom 2. 2021. S.176–185. [in Ukrainian]
7. White Paper on Intercultural Dialogue. Living Together As Equals in Dignity / Council of Europe. Strasbourg Cedex, 2008. 61 p.

FORMS AND METHODS OF MULTICULTURAL EDUCATION OF CHILDREN IN FAMILY-TYPE HOMES

Tetiana Tsipan

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Theory and Methods of Education Department of the
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1356-2825
e-mail: 23tts22@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the problem of multicultural education of children in family-type homes. It has been found that 1) the family is the first and most important institution for the socialization of a child, which forms certain models of social behavior, including in a multicultural society; 2) multicultural education of children in family-type homes is aimed at adapting children to different values in a situation of multiculturalism; interaction with people of different faiths and traditions; and focus on dialogue of cultures; 3) multiculturalism is a social reality, the impact of which on the development of society and the effectiveness of individual life is increasing due to global integration processes and the openness of society.

It was distinguished: forms and methods of multicultural education of children of preschool and primary school age: reading and composing fairy tales, legends; reading and discussing stories, poems; learning proverbs and sayings; listening to music, singing songs and folk dances; stories and conversations about the life, customs, work, holidays, national dress, toys, etc. of the cultures living in the immediate social environment; forms and methods of multicultural education of adolescent children: visual arts, reproduction of folk arts and crafts; learning foreign languages; studying the national and cultural characteristics of different people; celebrating state and national (religious) holidays and festivities; collecting materials about culture: clothes, household items, family photos, handicrafts, etc; forms and methods of multicultural education of senior school age children: communication with representatives of different cultures, correspondence with a foreign friend; participation in folklore games of the peoples of Europe; cooking national dishes from the national cuisine of different countries; watching and discussing films about the lives of people of different nations and nationalities; participation in open dialogues. The article provides examples of forms of multicultural education for each of the above age groups of children brought up in family-type homes.

Keywords: multicultural education, children in family-type homes, forms and methods of multicultural education, multiculturalism, tolerance.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2024 р.